

HOLLÓ DOROTTYA

Kulturális különbségek – személyes tapasztalatok: érvelés az idegen nyelvi és interkulturális kompetenciák integrált oktatása mellett¹

(első rész)

Cultural differences – personal experiences: A case for integrating the teaching of language and intercultural competences (part one)

This study aims to raise awareness of types of cultural differences that may be responsible for misunderstandings in intercultural communication. Using the framework of cultural dimensions, i.e., typical cultural behaviors and mindsets, to understand other cultures can contribute to better communication in a foreign language. Differences between well-known cultures are well-researched, but little work has been done on the differences between Hungarians and non-Hungarians. This study examines how foreigners in Hungary and Hungarians abroad experience cultural differences. Their narratives suggest that in addition to language proficiency, culture-related knowledge, attitudes and skills are indispensable for successful communication. The study therefore proposes that, since language classes can accommodate diverse content areas and activities, foreign language teaching should embrace the development of intercultural competence as a core element for the benefit of foreign language learners and users. In order to offer a wide range of examples, the article is published in two parts, the second to appear in the next issue.

Keywords: intercultural communication, cultural dimensions, cultural differences, personal narratives, integrated culture and language education

Bevezető

Az idegennyelv-oktatás célja, hogy hatékonyan kommunikáló, sikeres idegennyelv-használókat képezzünk. Ehhez több kell, mint nyelvtant, szókincset és a négy alapkészséget, azaz hallás utáni megértést, olvasást, beszédet és írást tanítani. Egy sor tudásterületre és nyelvi készségre is szükség van. Ráadásul a nyelvtanárokra újabb és újabb teher hárul, amikor kutatók, oktatásfejlesztők vagy a szakma fejlődése olyan tanítani való területeket is megjelölnek, mint célnyelvi országismeret, általános kommunikációs készségek, fordítás, pragmatikai tudatosság vagy éppen világpolgári is-

¹ Ez a cikk a szerző angol nyelvű tanulmányának (Holló 2015b) bővített magyar változata.

meretek (Byram 1997; Carr 1997; Cates 2002; Cook 2010; Damen 1987; Judd 1999; Prodromou 1992; Sampredo–Hillyard 2004). Szerencsére, ahogy Medgyes (1997, 1999) rámutat, a célnyelv egyszerre cél és eszköz a nyelvtanulás során, így szinte bármilyen témakör feldolgozható, és hasznos ismeretforrásként szolgálhat a tanulóknak. E tanulmány célja, hogy a nyelvórák témái közé javasolja a különféle kultúrák közötti viselkedési és gondolkodásbeli különbségeket azért, hogy a nyelvtanulók figyelmét felhívjuk a kulturális különbségek okozta félreértésekre.

Kulturális dimenziók

Idegennyelv-használatkor az interakció résztvevői gyakran félreértik egymás szándékát, attitűdjeit. Ilyen persze anyanyelvi kommunikációban is előfordul, de idegen nyelven mindig számolni kell a kulturális különbségekkel is, melyek felelősek lehetnek a félreértésekért. Ha ezekkel a különbségekkel a nyelvtanulók a nyelvi elemek tanulásával egyszerre megismerkednek, tudatosabb és felkészültebb idegennyelv-használóvá válhatnak, akik jó eséllyel csökkenthetik a kínos félreértések előfordulását. Természetesen nem ismerhető meg minden kulturális különbség, de a nyelvhasználóknak sokat segít, ha tisztában vannak néhány különbségtípussal, hiszen e tudás birtokában nyitottabban és rugalmasabban fel tudják mérni, hogyan alakítható egy kommunikációs folyamat. A különbségtípusok megértéséhez nyújtanak segítséget a kulturális dimenziók. *A kulturális dimenziók*

egy-egy közösségre jellemző 'tipikus' viselkedési mintákat, gondolkodásmódokat és érték szemléletet tükröznek, ezáltal segíthetnek abban, hogy könnyebben értsük meg a különböző kultúrák közötti hasonlóságokat és különbségeket. A kulturális dimenziók ismeretében kiszámíthatóbbá válik a kommunikáció különböző kultúrájú emberek között, a félreértések és negatív értékítéletek elkerülhetőek vagy enyhíthetőek (Holló 2015a: 6).

A kulturális dimenziók kifejezést elsősorban Hofstede (1994, magyarul Hofstede–Hofstede 2008) munkájához kötik, aki két évtizedet felölelő és a világ minden részéről származó 117 ezer válaszadó adatait feldolgozó kutatása során kulturálisan meghatározott viselkedésmintákat vizsgálva megalkotta ezt a fogalmat. Hozzá hasonlóan több kutató (House, Hanges, Javidan és mtsaik, 2004; Inglehart 2008; Trompenaars 1995) szintén kvantitatív módszerekkel tanulmányozták a különféle kultúrákra jellemző viselkedést. Mások (Hall 1966, 1976; Kaplan 1966; Triandis 1994) inkább feltáró kutatásokat végeztek, hogy jobban megértsék a különbségeket. Bár a kutatások nem mind használták a kulturális dimenzió elnevezést a feltárt viselkedés- és gondolkodásbeli különbségekre, az eredmények összefoglalhatók a kulturális dimenziók kategóriái szerint a következő tematikus csoportosításban (Holló 2015a: 6):

- az egyén és a többi ember viszonya
- a hozzáállás és a körülmények szerepe
- az idő szerepe
- a kommunikáció szerepe

E tanulmány is ezeket a kategóriákat használja az eredmények bemutatására. A kultúrák összehasonlító vizsgálata segít megérteni az eltérő viselkedési és gondolkodási módokat, ezáltal hozzájárulhat a sikeresebb interkulturális kommunikációhoz. Sok elemzés született már a szokásos értékek, elképzelések, viselkedési formák és gondolatmenetek megjelenési formáiról az angol nyelvű kultúrákban és más elterjedt nyelvek kultúráiban (Bergiel–Bergiel–Upson 2012; Hall–Reed Hall 1990; Kohls 2001; Storti 2007; Williams–Haiyan Chao–Wang–Brislin–Wang 2000). Azonban kevés kutatás mutatta be Magyarország kulturális viselkedési és megközelítési szokásait más kultúrák tükrében. Korábbi kutatási eredményekre (Falkné 2006; Jarjabka 2003, 2010) és saját empirikus vizsgálataira alapozva, Furka (2013) megállapította, hogy a kulturális dimenziók kategóriáit figyelembe véve az angol nyelvű kultúrák képviselőihez képest a magyarok kollektivistábbak, azaz inkább az egyéni érdek fölé helyezik a közösségi szempontokat, inkább feminin értékeket mutatnak, vagyis gondoskodóbbak, és kapcsolataikat nagyobb hatalmi távolság, azaz hierarchia jellemzi. Hosszabb távra terveznek, mint a britek, de nem olyan hosszúra, mint az amerikaiak². Magas kontextusú kultúra tükröződik a fogalmazásmódjukban, ami annyit tesz, hogy a kommunikáció üzenetének jelentős részét a szöveg mellett a kontextus tartalmazza. (Erről a tanulmány második részében, a folyóirat következő számában lesz még szó.) Jelen kutatás ugyancsak a kulturális dimenziók alapján, magyarok és külföldiek személyes tapasztalatainak alapján mutat be kulturális különbségeket.

A kulturális dimenziók nagyon hasznosak annak megértésében, hogy miben és milyen sokféleképpen különbözhetünk egymástól aszerint, milyen kultúrából származunk, de két dolgot mindig szem előtt kell tartani. Az első, hogy a kulturális dimenziók nem egy-egy kultúra jellemzésére szolgálnak, hanem két vagy több kultúra összehasonlításában értelmezhetők. A másik pedig, hogy interkulturális kommunikáció során nem tipikus gondolkodásmódok, hanem emberek kerülnek kapcsolatba, akik egyéniségüknek, háttérüknek, szocializációjuknak köszönhetően nagyon eltérő mértékben reprezentálják a nemzetükre jellemző kulturális dimenziókat.

A narratívák – adatgyűjtési és elemzési módszerek

A tanulmány azt vizsgálja, milyen különbségek, esetenként konfliktust okozó különbségek, jelennek meg magyarok és külföldiek egymás kultúrájával kapcsolatos tapasztalatairól szóló beszámolóiban. A megvizsgált adatok tíz könyvből, öt újságcikkből, két folyóiratcikkből, egy moderált blogválogatásból és egy eddig publikálatlan videointerjúból származnak. Az adatbázis így hozzávetőleg 700 000 szóból áll, melyekben mintegy 240 utalás található kulturális dimenziókkal leírható kulturális különbségekre. A szövegek kiválasztásánál fontos szempont volt a megbízhatóság. Mivel azonban a megbízhatóság nem objektív kritérium, a források szerzőinek, szerkesztőinek, kiadóinak vagy szereplőinek hitelessége volt irányadó. A hitelesség ez esetben a társadalmi vagy szakmai elfogadottságot, elismertséget jelenti.

² Ebben a tanulmányban az „amerikai” jelző Észak-Amerikára, elsősorban az Egyesült Államokra vonatkozik.

A szövegek egy része a szerzők saját tapasztalatairól és nézeteiről számol be, a többi pedig interjú. Ardó (2008), Swatridge (2005), valamint Vámos és Sárközi (1999) munkája Magyarország iránt érdeklődő külföldieknek szánt útmutató. Néhányan a magyar szempontokat mutatták be: Gedeon (2011) írása pedagógiai jellegű, Herczeg (2008) Angliában au-pairként töltött idejéről számol be, és Lomb (1979) megfigyelései ma is érdekesek. Szintén magyar szemszögből mutatják be világukat több éve külföldön élő magyar bloggerek, akiknek bejegyzéseit a Határátkelő Blog (2013, 2014, 2017) internetes portál válogatja és teszi közzé, illetve Bálint és Stiller (2012a, 2012b), valamint Tossenberger (2017) interjúi. R. Székely (1996) kötetében hazánkban élő külföldiek írásai található magyarországi tapasztalataikról. Malik (2002), Láng (2006), Valaczkay (2010), Cserti-Csapó (2011) és Troján (2011) Magyarországon élő külföldiekkel készítették interjúkat. Öveges (2008) ismert magyarokat kérdezett nyelvtanulási és nyelvhasználati szokásaikról, Udvarhelyi (2007) pedig nálunk élő külföldieket és hosszasan külföldi tapasztalatokkal rendelkező magyarokat interjúvolt. Fontos tudni, hogy a szövegek egy része ironikus, szarkasztikus, ezért a szélesebb kontextusból kiemelve némely megfogalmazás talán bántónak hangozhat, de egyetlen véleményt sem szántak sértőnek, sőt az interjúalanyok és szerzők minden érintett kultúrával kapcsolatban nyitottak, megértőek. Az egyetlen még nem publikált forrás egy magam készített interjú Caroline Bodóczyval, aki évtizedek óta él és dolgozik angoltanárként és tanárképzőként Magyarországon. Ennek a beszélgetésnek a források közé való bevonását az indokolta, hogy Caroline Bodóczy egyszerre tapasztalja a különbségeket a mindennapokban, és érzékeli munkáján keresztül ezek tudatosításának, tanításának jelentőségét. Véleményének hitelességét széles körű szakmai elismertsége igazolja. Az interjúalanyok – minden felhasznált forrásban – elsősorban diákok vagy különböző korú értelmiségiek voltak. Az alábbi ábra a forrásokat összegzi:

	A szerzők saját tapasztalatai	Interjúalanyok tapasztalatai
Külföldi szempontból	Ardó (2008) <i>a</i> R. Székely (1996) <i>a&m</i> Swatridge (2005) <i>a</i> Vámos–Sárközi (1999) <i>a</i> Cserti-Csapó (2011) <i>m</i> Troján (2011) <i>m</i>	Láng (2006) <i>a&m</i> Malik (2002) <i>m</i> Udvarhelyi (2007) <i>m</i> Valaczkay (2010) <i>m</i> Bodóczy (2013) <i>a</i>
Magyar szempontból	Gedeon (2011) <i>a</i> Herczeg (2008) <i>m</i> Lomb (1979) <i>m</i> Határátkelő blog (2013, 2014, 2017) <i>m</i>	Öveges (2008) <i>m</i> Udvarhelyi (2007) <i>m</i> Bálint–Stiller (2012a, 2012b) <i>m</i> Tossenberger (2017) <i>m</i>

Rövidítések: *a* – angol nyelvű, *m* – magyar nyelvű, *a&m* – angol–magyar kétnyelvű

1. ábra. A megvizsgált szövegek

Mivel e kutatás célja az volt, hogy kiderüljön, milyen kulturális különbségek jelennek meg a szerzők, illetve interjúalanyok narratíváiban, tartalomelemzést végeztem, és a felmerülő kulturális különbségeket a kulturális dimenziók korábban említett tematikus csoportosítása alapján rendeztem. A megemlített különbségeket részben idézetként,

részben összefoglalva mutatom be. Az idézeteket érintetlenül hagytam akkor is, ha itt-ott nem az akadémiai nyelvhasználatot tükrözik. A legtöbb szöveg magáért beszél. A vélemények között előfordulnak ismétlések, mivel érdekes ugyanazt a jelenséget több alany szempontjából is megvilágítani. A beszámolók egy része akár több tematikus kategóriába is sorolható, ilyen esetekben a legfontosabbnak tűnő kategóriákban szerepelnek. Az angol nyelvű forrásból származó idézeteket magyarra fordítottam, és ezt a szöveg után *ford.* megjegyzéssel jelöltem. Ellentétben a legtöbb tudományos tanulmánnyal, ahol az interjúalanyok etikai okok miatt névtelenek maradnak, vagy álnéven szerepelnek, itt megneveztem azokat, akiknek az eredeti publikált forrásban is megjelent a neve és egyéb releváns adata. A publikálatlan interjú alanya, Caroline Bodóczy engedélyt adott nevének közlésére.

Az adatok feldolgozását és bemutatását az vezérelte, hogy a sokféle tapasztalatot és véleményt minél szélesebb kontextusban láttassam. Ezért szerepel az elemzésben sok idézet. Terjedelmi korlátok miatt azonban a tanulmány két részben jelenik meg. Az első rész az egyén és a többi ember viszonyára jellemző kulturális dimenziókkal, valamint a hozzáálláshoz és a körülményekhez kötődő dimenziókkal foglalkozik, míg a következő számban megjelenő második rész az idő és a kommunikáció szerepéhez fűződő dimenziók segítségével mutatja be a magyarok és külföldiek között érzékelhető kulturális különbségeket és az eredmények ismeretében ajánlásokat tesz a kulturális elemek integrálására a nyelvtanításban.

Magyarok és a világ – a kutatás eredményei

A kutatás eredményeit, a forrásokban szereplők beszámolóiban található kulturális különbségeket a kulturális dimenziók tematikus csoportosítása alapján rendezve mutatom be. Minden dimenziót röviden bemutatok,³ majd a narratívák releváns részei következnek.

- Dimenziók az egyén és a többi ember viszonyában

Kis és nagy hatalmi távolságú kultúrák (Hofstede 1994 / magyarul Hofstede–Hofstede 2008)

A hatalmi távolság egy társadalomra vagy közösségre jellemző hierarchiára, függőségi viszonyokra utal. *Kis hatalmi távolságú kultúrákban* a problémákat megbeszéléssel, vitákkal oldják meg, az élet jellemzően demokratikus. Ezeknek az ellentéte jellemző a *nagy hatalmi távolságú országokra*.

Isabella Manassarian (22, örmény diák⁴; Udvarhelyi 2007) Örményországot Egyiptomhoz hasonlítja, mondván, hogy Magyarországtól eltérően Örményország nagyon keleti, emberi kapcsolataiban nagyon hasonlít Egyiptom patriarchális rendszeréhez.

³ A kulturális dimenziók részletesebb bemutatása Holló (2015a) tanulmányában található.

⁴ Amennyiben ismertek az adatok, a nyilatkozók neve után koruk, nemzetiségük és foglalkozásuk szerepel zárójelben a forrásmegjelölés előtt.

Szintén a kelet–nyugati síkon eltérő életszemléletet említi a Határátkelő (2013) blog szerzője Törökországról szóló bejegyzésében:

[A] családfő vagy a család öregjei rendelkeznek a döntő szóval a családtagok életének döntő momentumai felett, amit a család többi tagja tiszteletteljesen elfogad, el kell fogadnia. A mi szemünkben egy ilyen felállás ódivatúnak és igazságtalannak tűnhet, hiszen szerencsés esetben mi döntünk arról, hogy hol tanulunk tovább, kivel járunk, a párkapcsolatunk komoly-e vagy csak kaland, kivel kötjük össze az életünket, akarunk-e esküvőt vagy sem, hol dolgozunk, mit dolgozunk...

Más szempontból fogalmaz meg hasonló véleményt Soko Andaan (28, mongol üzletasszony; Láng 2006: 115): „Budán az emberek udvariasabbak. Pestre ez már nem áll. De általában itt az emberek kisebb tisztelettel bánnak egymással is mint Ulánbátorban.” Könnyű észrevenni, milyen relatívak a dimenziók, ha az előbbieket Vámos és Sárközi (1999) gondolataival hasonlítjuk össze:

Magyarországon az üzletemberek régimódi és nagyon kelet-európai módon rendkívül komolyan veszik a beosztásukat. Az alacsonyabb beosztásban lévők előre köszönnek a feljebbvalójuknak, ha a folyosón elmennek egymás mellett, még akkor is, ha jóval idősebbek a főnöknél. Ez azonban nem így működik, ha egyikük nő, mivel egy kis lovagias megkülönböztetés mindig kijár egy magyar értelmiségi nőnek (*ford.* 57).

Ez a vélemény az üzleti világra vonatkozott, de a szelleme általánosabb érvényű, amit Ardó (2008), aki a nyelvhasználat szempontjából mutat be:

Az élet legtöbb területén gyakran használnak autoriter és paternalisztikus nyelvi stílust: szülők gyerekekkel, tanárok diákokkal, vezetők „vezetettekkel”, orvosok betegekkel stb. A címek, beosztások, protokoll létfontosságúak, ha másért nem, hát megszégésük örömeért. A jelképek, stílusok és a tekintélyhez való ragaszkodás köszönik, jól vannak (*ford.* 322).

Ugyanezt a nézetet erősíti meg, hogy a hierarchikus viszonyokat tükröző üdvözlési szokások milyen gyakran jelentenek nehézséget külföldieknek. Erről számol be Angel Calvo (spanyol mérnök; R. Székely 1996: 27): „Viszont soha nem fogok megtanulni rendesen köszönni magyarul. A tiszteletadás különböző fokai, és az egyes alkalmaknak megfelelő üdvözlés gondot okoz, mindig hibázom.” Valószínű azonban, hogy számára nem a köszönések nyelvi megformálása, probléma, hanem a számára túlságosan komplikáltak tetsző formalitások.

Mind a hierarchikus viszonyokhoz, mind a nyelvi kifejezőmódhoz kapcsolódik Caroline Bodóczy véleménye, aki az angolok⁵ számára oly fontos udvariasságot teszi szóvá. Úgy látja, Magyarországon az üzleti vagy hivatali kapcsolatokban kevésbé értékelik a vásárlót vagy ügyfelet, gyakran megesik, hogy figyelmetlenül, lekezelően, nyersen bánnak vele. Ha a kommunikáció angolul folyik, mindez még szembeötlőbb.

⁵E tanulmányban az *angolok* és a *britek* szavak – elsősorban az idézetek nyelvhasználata miatt – felcserélhetően szerepelnek.

Még angolul jól beszélő magyarok sem használják elégszer az udvariassági formulákat, amelyek a magyaroknak talán túlzásnak tűnnek, de angolul szükségesek. Oszlánytermi példát is említ: a diákoknak szóló utasításokban sokszor angoltanárok sem használják az udvarias kérést, a felszólítások pedig angol füllel durvának hatnak (vö. *Open your books at page 58.* és *Please open your books at page 58.* vagy *Open the window.* és *Would you open the window, please?*). Ez a minta sem az emberi kapcsolatok, sem a nyelvhasználat terén nem megfelelő a diákok számára angol szempontból.

A nyelvtanulás témáját folytatva érdekes Robert Kemkers (32, holland társadalomkutató és vállalkozó; Cserti-Csapó 2011) vélekedése:

Nem vagyok szakember, de szerintem itt többet tanulnak a gyerekek, mint Hollandiában. Az oktatási szint magasabb, de félnék idegen nyelven beszélni. Nem tudom, honnan ez a félelem, a tanároktól vagy a módszerek⁶. Csak az elméleti részeket tanulják, de nem tanulnak beszélni. Hollandiában pont fordítva van. A hollandok szörnyen beszélnek németül, keverik a der-die-das-t, mert nem törődnek vele (243).

Szavaiból kitűnik, hogy a tanár–diák viszonyt olyan alárendelt kapcsolatként látja, amely félelmet is generálhat. Ez az ő szemszögéből igen nagy hatalmi távolságra utal a magyar társadalmon belül.

A tanulással kapcsolatos, de egészen más Vanessa Martore (harmincas, olasz, olasztanár; Troján 2011) észrevétele, szavai mégis mintha az iménti véleményt folytatnák az oktatásban fellelhető hierarchiáról. A magyar és az olasz egyetemi oktatásról-tanulásról beszélve megállapítja:

Egy évig doktorira jártam Budapesten, az valamennyire hasonlított az olasz egyetemre, de Olaszországban függetlenebbek voltunk. Mozzalmat szerveztünk, szemináriumokat, tantárgyi csoportmunkákat. Itt mindenki „iskolába jár”, egész nap ül az iskolapadban, aztán hazamegy. Kevés a kulturális élet vagy a politikai vita. [...] önkéntesen szerveztünk programokat, szemináriumokat, mindenfélét. Ezért is tartott olyan sokáig, hogy befejezzük az egyetemet, mert mindennel foglalkoztunk, csak a vizsgákkal nem. Néha-néha vizsgáztunk is egyet, de nagyon sokat vitatkoztunk, beszélgettünk, irodalomról, politikáról, filozófiáról, meg kulturális témákról, aktuális dolgokról. Itt ezt nem láttam (236).

A Martore által használt „független” szó itt inkább önállót jelent, olyan diákokat, akik tanulmányaikban saját érdeklődésüktől (is) hagyják magukat vezetni. Ezzel szemben a magyar diákok szerinte „iskolába járnak”, az egyetemet kötelező, adott esetben a tanárok által előírt, tevékenységek sorának látják, ami erős függőséget mutat a tanár–diák viszonyban. Hasonló az álláspontja Tóth Evelin Eszternek (23, magyar diák az Egyesült Államokban; Tossenberger 2017), aki a magyar és amerikai oktatásról ezeket mondja:

... Az pedig teljesen természetes, hogy ha nem érted, miről van szó, akkor kérdezel és megbeszéled az előadóval. Ez így elmondva elég egyszerűen hangzik, de Magyarországon valahogy még sincs beágyazott kultúrája a kérdésnek. A másik

⁶ A magyar nyelvű idézeteket az eredeti megjelenéshez szöveghűen közlöm.

nagyon fontos különbség szerintem a kritikai gondolkodásra való tudatos nevelés. Magyarországon erre engem sosem tanítottak, itt viszont kódolva van az oktatásban, hogy egy-egy témát minden oldalról körbejárj és alkoss róla önálló véleményt. Nem arról van szó, hogy a professzor elmondja neked a „tudást” te pedig visszaadod. Ezért soha nem is kellett memorizálnom dolgokat, sokkal inkább a rendelkezésre álló információkból kellett visszaadnom, hogy én hogyan értelmezem az adott témát. Saját magadnak kell levonni a tanulságokat.

Szavai arról árulkodnak, hogy nálunk a tanítási-tanulási folyamatokat Amerikához képest inkább a tanár és diák közötti hierarchikus viszony jellemzi, és nem a tudás körül forgó jóval demokratikusabb, partneribb viszony. Vagyis az oktatás ismét a nagy hatalmi távolság jelenlétére adott példát.

Individualista és kollektivista kultúrák (Hofstede, 1994 / magyarul Hofstede–Hofstede 2008)

Az *individualista kultúrákban* az egyéni érdekek fontosabbak a csoport érdekeinél. A személyes teljesítmény, az egyén autonómiája, a magánélet szentsége és a versenyszellem fontos értékeknek számítanak. *Kollektivista kultúrákban* a csoportérdek az első. Rendkívül fontosnak tartják a harmóniát, a személyes kapcsolatokat és az együttműködést.

Láng (2006) Japán interjúalanyai élvezik a Magyarországon ezen a téren tapasztaltakat: „Japánban mindenki egyforma, azt várják tőlünk, hogy olvadjunk bele a tömegbe. Az egyénit elnyomják. [...] Itt viszont a fiatal nőknek is van szavuk és jogaik. Ezt én százszor jobban szeretem” (Harumi Nomura, 35, japán nő, étterem igazgató; 182). Barátja, Yuko Nagatani (kb. 40, japán nő, alkalmazott) szintén zavarónak tartja Japánban az individualizmus hiányát. Magyarországhoz képest nemcsak Japán, de Törökország is jóval kollektivistább szemléletű. Így ír erről a már idézett törökországi magyar blogger (Határátkelő 2013): „A hagyományos társadalmi értékrend nem kifejezetten az egyént helyezi előtérbe, hanem a közösséget, az egyénnek fejet kell hajtania a közösség akarata előtt, időnként le kell mondania egyéni elképzelésekről, tervekről, vágyakról.” Míg mindez azt sugallhatná, hogy Magyarország erősen individualista társadalom, van, aki ezt másképp érzékeli.

Az individualizmus–kollektivizmus dimenzió arra is utal, hogyan viseli el egy társadalom az egyéniséget. Herczeg (2008) ezzel kapcsolatban saját tapasztalatát osztja meg:

Bár a mi kis konzervatív Magyarországon, főleg a vidéki városokban, embert próbáló kihívás akárcsak a hajadat is kirívó színűre festetni vagy absztrakt fazonra vágatni. Pontosabban szólva, technikailag nem lehetetlen, de próbáld csak meg, rögtön látni fogod, hogy kemény előítéletekbe ütközöl. Ki így, ki úgy, de tudtadra adja nemtetszését. Bevallom, angliai tartózkodásom után, az ott látott extrém hajcsodák láttán felbátorodva, hajamba rózsaszín tincseket festtettem. A hatás nem maradt el. Még soha nem voltak velem annyira udvariatlanok a pénztárosok és eladók, mint ez után. Az utcán leplezetlenül megbámultak és megjegyzéseket tettek, s már kezdtem magam csupán hajszínem miatt valamiféle alsóbbrendű lénynek képzelni (50).

A szokásokhoz való alkalmazkodást és a közösségbe való beolvadást Walter Fanta (némettanár Ausztriából; R. Székely 1996) így tapasztalta meg:

„Ne beszélj olyan hangosan” zsörtölődik gyakran kis feleségem, amikor az utcán megyünk. Nem mintha szégyellné, hogy németül beszélünk, hanem szerinte az ember nem beszél olyan hangosan az utcán, a buszon vagy a postán, sorban állásnál. Nekem tulajdonképpen már az elején feltűnt: a magyarok csendesek (38).

Ardó (2008) e kulturális dimenzió kettősségét ragadja meg, és azt is bemutatja, milyen szorosan kötődik a hatalmi távolság dimenziójához:

A magyarok gyakran elkötelezett individualisták, és mint ilyenek, nem a legjobb csapatjátékosok. Történelmileg a konformitást és a nyilvános nyomás előtt való meghajlást nem tekintik pozitív tulajdonságnak. [...] Másrészt azonban a magyar kultúrában az autoriter és utasításon alapuló viselkedésminták erős tendenciái láthatók. Másoktól – különösen alárendeltekéntől – engedelmességet elvárni már hagyományos (*ford.* 321–322).

Maszkulin és feminin kultúrák (Hofstede, 1994 / magyarul Hofstede–Hofstede 2008)

Maszkulin kultúrákban a társadalmilag hagyományos nemi szerepek működnek: a férfiakra az erő, az ambíció, a magabiztosság a sikerre törés jellemző, míg a nők inkább gondozó jellegű feladatokat látnak el, és közülük igen kevesen jutnak vezető pozíciókba. *Feminin kultúrákban* a társadalmi nemi szerepek átfedik egymást, fontos az élet minősége, az emberi kapcsolatok és a szükséglet szenvedők támogatása. Ardó (2008) így magyarázza a magyarországi nemi szerepeket:

A magyar kultúra általánosságban véve még mindig elég macsó. Ennek hátterét az adja, hogy – emlékezzünk rá – nem sokkal ezelőttig, az 1940-es évekig Magyarország agrárország volt, ennek a társadalmi létformának minden szokásos hagyományával. A férfi és női szerepek ezek szerint alakultak (*ford.* 76).

Ardó ugyanakkor elismeri, hogy az idők változásával változnak a nemi szerepek is, de hangsúlyozza, hogy a dolgozó nőktől még mindig elvárják a házimunka javának elvégzését, miközben férjeik úgy érzik, eleget tettek a követelményeknek azzal, hogy anyagilag gondoskodnak a családról.

A nemek megkülönböztetésének képét Vámos és Sárközy (1999) hagyományos megvilágításban festi le, de itt fontos megemlíteni, hogy az időközben eltelt idő finomított a helyzeten:

A magyar férfiak családfogalma az orwelli Állatfarm egyenlőség-modelljéből ered: A férfiak és nők egyenlők, de a férfiak egyenlőbbek. Nyugati stílusú feminizmus alig lelhető fel, és sok magyar férfi úgy gondolja, a nőknek nem kellene a házon kívül dolgozni, otthon pedig a férfiaknak pihenni kellene és élvezni, hogy kiszolgálják őket. Minél messzebb megyünk a nagyvárosoktól annál uralkodóbb ez a nézet. Sok háznál az asszony főz és felszolgál, de nem ül asztalhoz a családdal (*ford.* 21).

Láng (2006) Hans Petersont (30, amerikai üzletember) idézi, aki úgy látja, az Egyesült Államokkal szemben Magyarországon a férfiktól azt várják, ők teremtsék meg az anyagi biztonságot, ők legyenek a vezetők, a döntéshozók. Amerikában a férfi–nő kapcsolat partneribb. Láng egy másik interjúalanya segítségével megmutatja ennek a dimenzióknak a relativitását is. Toshikazu Nagugawának (42, japán férfi, tanár) tetszik a nemek egyenlősége, amit Magyarországon tapasztal, és szeretné, ha Japánban is hasonló nemi egyenlőség lenne.

Ardó (2008) a közlekedésről szólva találóan tart tükröt a maskulin és feminin viselkedéshez kötött értékeknek:

A vezetési stílus általában macsó. A többi autóssal és más közlekedővel való udvariasság nem túl gyakori; ezzel szemben a kiabálás, káromkodás és fenyegető testbeszéd az. [...] Másrészt viszont a magyar autósok minden tőlük telhetőt megtesznek, ha valaki nyilvánvalóan nagy bajban van, mondjuk lerobbant a kocsija vagy meg kell tolni. A krízishelyzetek sokkal inkább kiváltják az együttműködés szellemét, mint a mindennapiak, amikor az autósok úgy vélik, a vezetés inkább versenyen, mintsem együttműködésen alapuló játék (*ford.* 181).

Természetesen, itt is láthatjuk az ellentmondó gyakorlatot. Míg Vámos és Sárközi (1999: 57) korábban idézett megfigyelése szerint a férfiak nagyon lovagiasan viselkednek (főként az értelmiségi) nőkkel, Ardó megjegyzése arra mutat rá, hogy a legkisebb stressz hatására, mint például a vezetés, a lovagiasság nem tartozik a magyarok érdemei közé.

Végül egy más nézőpontból származó tapasztalat: Malik Szilvia⁷ (27, magyar újságíró; Udvarhelyi 2007) azt meséli, hogy Dániában a férfiak nem engedik előre a nőket az ajtónál, és nem is fizetnek a nők italáért, ha együtt mennek szórakozni, és ha valaki cigarettát kér egy barátjától, kifizeti neki, mert nem fogadna el szívességet. Magyarországon ez mind udvariatlannak számítana, de Dániában az egyenlőség kifejezése.

Specifikus és diffúz kultúrák (fókuszált és szerteágazó kultúrák) (Trompenaars, 1995)

Ez a dimenzió az emberek magán- és nyilvános élete közötti kapcsolatról szól. *Specifikus/fókuszált kultúrákban* a kettő elkülönül egymástól, az emberek jobban fókuszálnak az éppen aktuális tevékenységükre, míg *diffúz/szerteágazó kultúrákban* a két szféra szoros kapcsolatban van, így az emberek attitűdjei komplexebbek.

Nelli Radenkova (24, bolgár diák; Udvarhelyi 2007) eleinte furcsállotta, hogy a magyarok nem ápolnak közeli kapcsolatot a szomszédokkal, és nem kérnek kölcsön ezt-azt olyan gyakran, ahogy ezt Bulgáriában teszik, ami ebben a tekintetben sokkal diffúzabb kultúra. Idővel megszerette és otthonosan érzi magát ebben a számára zárkózott világban is. Andria D. Timmer (29, amerikai kultúranatólógus; Udvarhelyi 2007) egészen másként lát bennünket. Úgy gondolja, hogy a magyarok túlságosan

⁷ Malik egyszerre interjúalany a kutatásban használt egyik könyvben (Udvarhelyi 2007) és szerzője egy szintén itt felhasznált cikknek, amelyben Magyarországon tanuló külföldi diákokkal készített interjúit összegzi (Malik 2002).

elmerülnek a magánéletükben, és gyakran hivatkoznak magánügyekre, például kisebb betegségekre, ha nem dolgoznak, vagy nem mennek iskolába. Elismeri, hogy az amerikaiak munkaerőköltsége talán túl szigorú, de a magyarok hozzáállását a másik végletnek tartja. Számára ez a diffúz attitűd lustaságnak tűnik.

Herczeg (2008) annak fontosságát hangsúlyozza, miről lehet beszélgetni különböző helyzetekben a britekkel. A nyilvános és a magánélet szigorúan elkülönül, ezért a következőre figyelmeztet:

Szigetországbeli testvéreink ki nem állhatják, s rendkívül udvariatlannak tartják, ha rögtön az első találkozásnál személyes kérdésekkel bombázzod őket. Ezért tanácsos a jól bevált etikett szabályait betartani, s csupán általánosságokról beszélgetni, úgy mint az időjárás, vagy az egészségi állapot. Természetesen ez utóbbira nem fognak részletesen kitérni, hiszen a „Hogy vagy?” csupán egy udvariassági kérdés náluk, hello jelentéstartalommal bír, s igencsak meglepődnének, ha te elkezdened felsorolni reumatológiai panaszaidat, vagy gyomorrontásod utóhatásairól kezdenél nekik beszélni. Mindezeket csupán azokkal oszd meg, akikkel szoros baráti viszonyba kerülsz (92–93).

A helyzet egészen más Magyarországon, hiszen a betegségek és fájdalmak miatti panaszkodás és tanácsadás még idegenek között is népszerű beszédtema, ami közös érdeklődésre tarthat számot, és kapcsolódási pontot teremt. Ennek ellenére Halmi Anett (32, magyar; Udvarhelyi 2007) Herczeghez hasonlóan vélekedik, amikor összefoglalja a britek beszélgetési szokásait:

A britek alapvetően nagyon aranyosak és segítőkészek. Mindent elmagyaráznak, de a távolságtartás azért megvan. Tipikus ez a „keksz, tea, beszéljessünk az időjárásról” szituáció. Hihetetlen volt, hogy tényleg órákat képesek beszélgetni erről a témáról (184).

Magyarországon az élet egyéb területei is gyakran keverednek, ahogy Ardó (2008: 281) írja: „A társadalmi kapcsolatok – barátságok, közösségekhez fűződő lojalitás stb. – szintén befolyásolhatják az üzletemberek szerepfelfogását, konfliktuskezelését és döntéshozatalát” (*ford.*). Bemutatja a magyarok diffúz attitűdjének hatásait is. Úgy látja, hogy az intim, magán és nyilvános életterek közötti könnyed mozgás megtanulása a szocializációs folyamat része. Ennek eredményeként a gyanútlan idegen szimbolikus és fizikai magánszféráját is megsérthetik, ami igencsak váratlanul érheti azt, aki szigorúbban elkülöníti az élet különböző területeit. Arra a következtetésre jut, hogy:

A magyar kultúrában a magánszféra tisztelete nem nyilvánvaló alapkő. Épp ellenkezőleg, Magyarországon a pletykálgatás kedvelt időtöltés – valójában széles körben művelt népszerű művészeti ág. Még olyan témákról is gyakran beszélnek a magyarok nyilvánosan és bámulatos lelkesedéssel, amelyek néhány kultúrában inkább az intim, mint a privát szférához tartoznak. [...] A magyarok általában nagyon is kedvelik a magán- és üzleti ügyek keverését (*ford.* 307).

Teljesítményorientált és tekintélyorientált kultúrák (Trompenaars, 1995)

Teljesítményorientált kultúrákban az embereket tetteik és érdemeik alapján ismerik el. *Tekintélyorientált kultúrákban* viszont a családi, szakmai vagy társadalmi háttér alapján, illetve attól függően, hogy mások milyen értékeket társítanak ezekhez. Vámos és Sárközi (1999) Magyarországot tekintélyorientált országnak tartják, és kiemelik az emberi kapcsolatok fontosságát:

A nevekkal való dobálózás közkeletű dolog. Egy másodrangú irodalmi szerkesztőnek az volt a szokása, hogy minden irodalmi nagyságot, akivel találkozott, a keresztnevén emlegetett, sőt Bandi, Pista, Zsigaként, hogy elhitesse, jó barátok voltak. Csak úgy lehetett leállítani, ha megkérdezték tőle mikor ivott utoljára Will Shakespeare-rel (*ford.* 18).

Ardó (2008) is ezt erősíti meg: „Magyarország bizony olyan ország, ahol az üzlet alighanem a kapcsolatok irányítják” (*ford.* 326). Ugyanezt írja az angol munkahelyek kapcsán az az angliai magyar blogger, akinek bejegyzését a Határátkelő Blog (2014) is beválogatta:

Hogy mi a legnagyobb különbség? A morál és a szakmai hozzáállás. A vezetők azért vezetők, mert értenek a szakterületükhöz és nem azért, mert csókos, vagy hosszú a nyelvük. A cég kifüggesztett küldetésében többek között szerepel, hogy nem felelőt keresnek, hanem a probléma megoldására fókuszálnak.

Egy másik angliai magyar munkavállaló, Gyertyás Csaba, szakács (Bálint–Stiller 2012a) szintén a tőlünk eltérő teljesítményorientációt emeli ki:

Egyébként nem számít, hogy ki vagy, hogy szét vagy tetoválvá, vagy éppen Lexus-szal jársz, netalán biciklizel, csak az számít, amit tudsz. Otthon csak a kapcsolataim, barátaim révén szereztem munkát. Meg sem hirdették az állásokat, amelyeket betöltöttem. Itt a kapcsolatokon kevesebb múlik. Behívnak, főzöl, ha jó vagy, felvesznek. Ez a legtöbb helyen így megy.

- A hozzáálláshoz és a körülményekhez kötődő dimenziók

Univerzális és partikuláris kultúrák (általános és egyéni elbírálású kultúrák) (Trompenaars, 1995)

Ez a dimenzió arra vonatkozik, mennyire szabálykövetőek az emberek. *Univerzális* vagy *általános elbírálású kultúrákban* a helyes és helytelen fogalmát általánosan elfogadott etikai normák alapján alakítják ki, és a szabályok mindenkire érvényesek. Ezzel szemben *partikuláris* vagy *egyéni elbírálású kultúrákban* személyes lekötelezettség vagy bizonyos körülmények felülírhatják a szabályokat, és az általános szabályok alól lehetnek kivételek.

A tömegközlekedésnek mindenütt vannak írott és íratlan szabályai, és igen érdekes megfigyelni, hogyan tartják be vagy szegik meg ezeket. Az utazás közbeni viselkedés

pedig sokat elárul arról, hogyan viselkednek az emberek más helyzetekben. Jeney Orsolya (25, magyar; Udvarhelyi 2007) két dologra hívja fel a figyelmet, ami egy magyart meglephet: A spanyolországi Valenciában mindenki kezeli a jegyét, vagyis nem bliccelnek, nem csálnak. Az ellenőr viszont elhiszi, ha egy turista azt mondja, nem tudta, mit kell tennie a jeggyel, és büntetés kiszabása helyett ellátja a szükséges felvilágosítással. Ezek alapján a spanyolok sokkal univerzálisabbnak tűnnek, mint amilyeneknek a budapesti buszokon vagy villamosokon utazó külföldiek bennünket tarthatnak. Ugyanakkor Magyarország univerzálisabbnak látszik, ahol sokkal inkább az általános elbírálás elve érvényesül, mint Indonézia, ahol Mihályi Gabriellának (32, magyar; Udvarhelyi 2007) azt mondták, csak adjon pénzt a buszvezetőnek, és soha ne kérdezze a jegy árát, mert a kérdés azt sugallná a sofőrnek, hogy háromszoros díjat kérjen.

Ha angol–magyar összehasonlításban kerül szóba a közlekedés, mindig előkerül a sorban állás témája. Ardó (2008) a következőket mondja:

A magyarok hozzáállása a sorban álláshoz meglehetősen temperamentumos. Az angolok szenvedélye, hogy bóbiskoló birkaként szépen sorban állnak, számukra idegörlő és unalmas. Ehelyett a magyarok inkább véletlenszerűen ácsorognak az autóbusz-megálló környékén (*ford.* 184).

Halmi Anett (32, magyar; Udvarhelyi 2007) a britek rendes soraival kapcsolatban arra a következtetésre jut, hogy hosszú angliai tartózkodása bizony megváltoztatta a mentalitását. Bár magyarként eleinte neveltségesebbnek tartotta a türelmes sorban állást a buszmegállóban és az orvosi rendelőben, vagy éppen azt, hogy a mozgólépcsőnek a jobb oldalára szokás állni, végül azt érezte, hogy ezeknek a szokásoknak a betartása keretet és rendet teremtett az életében, ami azóta is hiányzik neki.

Néhány korábbi példa is mutatta, hogy a vezetés szintén nagyon árulkodik a sofőrök szokásos attitűdjeiről és viselkedéséről. Vámos és Sárközi (1999) ezt írják a Magyarországi vezetésről:

A KRESZ-t nagyon szigorúan be kell tartani. A magyarok egy része úgy vezet, ahogy az őseik a lovaikkal versenyeztek a pusztán. Sajnos azonban bár a magyar utak nem rosszak, versenyezéshez elég szűkek. Így aztán traffipaxokat szereltek fel a versenyre hívogató egyenes szakaszokon, ahol a rendőrök csak arra várnak, mikor meszelhetnek le valakit. Néhány autós CD lemezt lógat a tükörrre abban a hitben, hogy ez megzavarja a radart. De nem mindig működik (*ford.* 51).

A rendszer, az ellenőr, sőt még a tanár kijátszása is jól ismert tünete a partikularizmusnak Magyarországon. Gedeon (2011) arról ír, hogy a magyar iskolákban ugyanolyan sokszor vagy még többször van feleltetés, mint dolgozatírás, így aztán az összesítésben a dolgozatoknak nincs kiemelt súlya. Ezért aztán úgy tűnik, hogy az írásos teszteknel és vizsgákon csálni nem számít olyan komoly dolognak, mint az Egyesült Államokban. Úgy látja, hogy ezt a nyelvhasználat is tükrözi, hiszen a *csalni* szót sokkal ritkábban használják, mint a *puskázni*, ami jóval könnyedebb stílusértékű kifejezés és csak kevésbé idézi a csalás konnotációit.

A kutatásban használt több szöveg is foglalkozik a munkafegyelemmel, ami hagyományosan némi kívánni valót maga után. Vámos és Sárközi (1999) magasra értékeli a munká-

sok, gazdák és minden saját magának dolgozó ember munkaerkölcsét, de a hivatalnokokról nincsenek jó vélemények:

De a hivatalnokoknak a kemény munka hosszú munkaidőből áll, ami alatt nem sokat végeznek. Hol másutt találnánk egy postai ügyintézőnőt receptet diktálni telefonon a barátnőjének („Vegyél négy tojást, drágám...”), miközben előtte sorban állnak az ügyfelek? (*ford.* 56).

Swatridge (2005) megjegyzi, hogy míg a hivatalnokok az utolsó betűig minden szabályt betartatnak az ügyfelekkel, „a nem hivatalnok magyarok [...] életük nagy részét azzal töltik, hogy átértelmezik vagy semmibe veszik a szabályokat, esetleg saját szabályokat fektetnek le” (*ford.* 138). Még egy magyar ismerőst is idézi, aki nagyon furcsának tartotta, hogy Angliában az emberek minden szabályt betartanak, és a magyar helyzetet a biztonsági övekkel kapcsolatos hozzáállással érzékeltette. Véleménye szerint nem azért nem használják a biztonsági övet, mert meg akarják szegni a törvényt, hanem mert kényelmetlen. Mindig találnak okot vagy kifogást a szabályok megkerülésére.

A rendszer kijátszásával kapcsolatban Herczeg (2008) önironikusan oszt meg egy gondolatot a brit üzletek panaszkészítéséről. Tapasztalata szerint, míg a magyar panaszkészítés kötekedő, csak hosszadalmas viták után térítik meg a kárát, Angliában az ügyintézés jóval egyszerűbb és barátságosabb. Azzal kapcsolatban, hogy milyen könnyű ruhákat visszavinni az üzletbe, az jutott eszébe, mi lenne, ha valaki csak egy alkalomra vásárolna ruhát, majd a következő napon visszavinné, és visszakérné a pénzét. Jót nevetett magán, hogy egy külföldinek jutott eszébe ez a gondolat, ami egy angol fejében nyilván meg sem fordul.

Mint mindegyik kulturális dimenzió, ez is relatív. Ha magyar szemmel keletre nézünk, más tapasztalatokat gyűjthetünk. Erről írt a Határátkelő Blog (2013) szerzője is Törökországgal kapcsolatban:

Mivel az itteniek életét sokkal szűkebb korlátok közé szorítják a társadalmi elvárások (a szülők engedélye szükséges a párkapcsolathoz, esküvőhöz, továbbtanuláshoz stb.), az, ami nekünk természetes, számukra túlságosan szabad(os). Ebből következik, hogy a szabadság ilyen foka sokak szemében abszolút negatív előjelű és elítélendő, rosszalló tekintettel figyelik a „nyugatias” megmozdulásokat és azokat, akik onnan jönnek. Nem így a fiatalabb generáció, akik folyamatos konfrontációban élnek: vágyakozva tekintenek a „nyugati” életmódra, bizonyos kereteken belül próbálják átvenni az ottani dolgokat (pl. öltözködés, divat), de a határokon túl nem merészkednek, mert visszafogja őket a társadalmi normák iránti (kényszeres) tisztelet vagy éppen a félelem a „nagy erkölcsösztől”, aki azonnal az orrukra koppint.

A szabályok betartása, betartatása vagy éppen kijátszása tehát az élet minden területét érinti. Kérdés, hogy mennyire lehet vagy inkább szabad messzemenő következtetéseket levonni egy-egy kultúra képviselőinek morális érzékéről annak alapján, hogy kultúrájuk általános vagy egyéni elbírálás alá esik. Mint minden esetben, itt is – és más dimenziókkal kapcsolatban is – figyelmeztetni kell magunkat az értékítélet-alkotás előtt, hogy a kulturális dimenziók valójában mindig csak két vagy több kultúra összehasonlításában értelmezhetőek, ráadásul nem mindenki viselkedik a nemzeti-ségére jellemző módon.

Kötött és laza kultúrák (Triandis, 1994; 2004)

Ez a dimenzió is a szabályokról szól. *Kötött kultúrákban* sok szabály és norma szabályozza az életet, sőt még a mindennapi viselkedést is. Azokat, akik nem tartják be a szabályokat, kritizálják, megszidják vagy megbüntetik. Leginkább homogén közösségekre jellemző a kötött kultúra, ahol nagy a népsűrűség. Az ilyen országokban az emberek szeretik, ha irányelveket kapnak a teendőkről és szabályokról, és nagyra értékelik a kiszámíthatóságot.

Ezzel szemben *laza kultúrákban* – gyakran olyan helyeken, ahol több kultúra találkozik – kevesebb a szabály, és a normáktól vagy inkább a megszokottól való eltérést jobban tolerálják.

Érdekes példát hoz erre Malik Szilvia (27, magyar, újságíró; Udvarhelyi 2007), aki miközben elismeri, hogy Dániában nincs túl sok írott szabály, amit figyelembe kellene venni, sok íratlan szabály mégiscsak szabályozza az életet. Leír egy esetet, amikor látszólag minden ok nélkül lelékték a biciklijéről. Végül kiderült, hogy egy gyalogos zónaként jelöletlen gyalogos utcában kerekedett, ahol bár erre nem volt semmi tábla vagy más utasítás, mindenkinek gyalog kell tolni a biciklit. Az íratlan szabályok tömkelege elég ijesztően hat a külföldiekre: úgy érzik, legjobb szándékuk ellenére valamilyen szabályt biztos megszegnek, és ezért nem lehetnek igazán része a közösségnek. Bár ez az eset nem mutat be közvetlen összehasonlítást Magyarországgal, a történet elmesélője magyar, és nyilván saját normarendszerét használta a szabályok felismerésében és értelmezésében. Érdekes még megjegyezni, hogy minden kultúrának egyszerre vannak kötött és laza vonásai. Az, hogy az élet mely területe szabályozott szigorúbban vagy lazábban, kultúránként eltér, ez is problémát jelenthet valakinek egy idegen kultúrában.

Ami az összehasonlítást illeti, Vanessa Martore (harmincas, olasz, olasztanár; Troján 2011) a következőket mondja:

Itt több a rend. Nem annyira, mint Németországban vagy Ausztriában. A magyarok számomra a németek és az olaszok között vannak; igyekeznek Németország felé, hogy rend és pontosság legyen, de ez nem mindig sikerül nekik. Persze Közép- vagy Észak-Olaszország sem különbözik nagyon Ausztriától vagy Magyarországtól ebből a szempontból. De merevek a magyarok általában, merevebbeknek tűnnek nekem, és ez sok mindenben megjelenik. Néha nagyon jót nevetünk ezen. Például, ahogy a postán sorban áll mindenki, és nem veszi észre, hogy van egy másik ablak is, amelyik üres. Az olaszok azonnal megkérdezik, hogy át lehet-e menni, de a magyarok ott maradnak a sorban, nem mennek át a másik pénztárhoz (237).

Ehhez a történethez egy nyelvhasználati megjegyzés kívánczozik. Érdekes, ahogy itt szembekerül a szabálykövetés és a találékonyság. A mesélő szempontjából a szabálykövetés itt merevségként és kimondatlanul bár, de beletörődésként jelenik meg, ami a találékonny olaszok szempontjából kissé nevetséges is. A mesélő talán nem is gondolt rá, hogy szavai egyben értékítéletet is hordoznak. Ez arra mutat, hogy a kulturális különbségek megélése és verbalizálása eleve magában hordozza az etnocentrikus

előítélet-alkotás lehetőségét, még legjobb szándékunk ellenére is. Mindez arra figyelmeztet, hogy a kulturális különbségek mibenlétének megértése, tudatos tanulása és tudatos kezelése rendkívül fontos.

Hosszú távra tervező és rövid távra tervező kultúrák
(Hofstede–Hofstede–Minkov, 2010)

A *hosszú távra tervező kultúrák* előrettekintőbbek, míg a *rövid távra tervező kultúrák* inkább a múltra és a jelenre fókuszálnak. Ez nagyon eklatánsan tükröződik Isabella Manassarian (22, örmény diák; Udvarhelyi 2007) megfigyelésében. Alapos tudakozódás után döntött úgy, hogy Magyarországra jön tanulni a Közép-európai Egyetemre. Úgy képzelte, ez egy európai (vagyis „nyugati”) ország, de úgy találta, hogy az EU-tagság nem változtatott a magyarok kelet-európai mentalitásán. Érkezésekor megdöbbenette a Keleti pályaudvar koszosága és az információs táblák hiánya. A repülőtérrel a városba vezető út tele kátyúval szintén kiábrándító. Ezek a nagyon erős első benyomások sokakat elrettenthetnek a jövőre nézve. Manassarian arról is panaszkodik, hogy a magyarok nem beszélnek angolul, még olyan helyeken sem, ahol külföldiekkel foglalkoznak, például a bevándorlási hivatalban, ahol a diákok vízumát adják ki. Hosszabb távra tervező nézőpontból Manassarian azt tanácsolja, Magyarországnak jelentősen javítania kellene azon, ahogy a külföldieket fogadja.

Hamed Anwar (palesztin, író; R. Székely 1996) szintén a magyarok elégtelen angol-tudását állítja pellengérré, ő is olyan helyeken találkozott ezzel a problémával, ahol sok turista fordul meg. Ugyanezt fejt ki ironikusan Elisabeth Moser, az Üdvhadsereg svájci prédikátora (R. Székely 1996): „Az Idegenrendészetnél már az elején azt tapasztaltam, hogy minden könnyebben megy. Mindenki a saját fordítójával jön. Ez segít a kérelmezőnek, a munkatársnak is, egyben munkahelyet is ad” (66).

A magyarok nyomasztóan hiányos angol nyelvi képességeiről beszél Nina Christiansen (norvég állatorvostan-hallgató) és Nike Adewara (afrikai diák) Malik Szilviának (2002). Bosszantónak tartják, hogy még a fiatalok sem tudnak angolul kommunikálni, és míg a világban milliók tanulnak angolul, itt a külföldiektől várják el, hogy magyarul tanuljanak. Ezekből a beszámolókból az érzékelhető, hogy a magyarok rövid távra terveznek, megpróbálják túlélni az aktuális problémákat, inkább, mintsem hogy előre tervezzenek, pedig ez hosszú távon is kulturális konfliktusokhoz vezethet.

Semleges és érzelmi beállítottságú kultúrák (Trompenaars 1995)

A kultúrák aszerint is különböznek, hogy az emberek miként mutatják ki érzelmeiket. *Semleges kultúrákban* kordában tartják, sőt el is rejtik az érzelmeiket, *érzelmi beállítottságú kultúrákban* pedig verbálisan és nonverbálisan is nyíltan kifejezik érzéseiket. Erre a dimenzióra vonatkozott a legtöbb észrevétel az elemzett szövegekben, ami azt mutatja, hogy az érzelmek – vagy azok hiánya – nagy hatást gyakorol a beilleszkedésre. Nelli Radenkova (24, bolgár diák; Udvarhelyi 2007) a magyarokat sokkal zárkózottabbnak találta a temperamentumosabb bolgároknál, és azt is kons-

tatálta, hogy itt-tartózkodása során ő maga is veszített érzelmi töltéséből. Vele ellentétben Ahsan Reazul (29, bangladesi, diák; Udvarhelyi 2007) meglepődött az értelmek látványos kifejezésén, különösen a nyilvánosan csókolózó szerelmespároktól, ami az ő hazájában elképzelhetetlen. Ebből a szempontból Banglades semlegesebb Magyarországnál. Ahogy Dánia is. Malik Szilvia (27, magyar, újságíró; Udvarhelyi, 2007), azt figyelte meg, hogy a fájdalom által kiváltott érzelmeket a dánok elnyomják, és nem is illik észrevenni más szenvedését. Náluk sem a pozitív, sem a negatív érzelmekek túlzott kimutatása nem kívánatos. Itt az összehasonlításban a magyarok kifejezetten érzelmi beállítottságú kultúrának tűnnek, amit megerősít Hans Peterson (30, amerikai üzletember; Láng 2006): „A magyarok temperamentumosabbak, de egyszersmind kiszámíthatatlanabbak is, mint az amerikaiak” (61).

Az egyik olasz férfi interpretációja megmutatja, mennyire relatív a kultúrák osztályozása. Giulio d’Angelo (negyvenes, olasz zenész; Láng 2006) véleménye szerint „A magyarok nyugodtabbak, komolyabbak, de kevesebb életöröm van bennük, mint bennünk, olaszokban” (199). Szinte ugyanezt gondolja Alessandro Farina (negyvenes, olasz üzletember; Láng 2006), akiről ezt írja Láng: „Hiányzik neki a stílus, a modor és az olaszok könnyedsége is, és úgy látja, a magyarok mindent túl komolyan vesznek” (281). Hasonló véleményen van a kaliforniai Allison Javor (46, amerikai teniszedző; Láng 2006): „[A]z európaiak zárkózottabbak és kevésbé optimisták. Igaz, ez engem nem lep meg, mert jól tudom, hogy Kalifornia nemcsak egy állam, hanem egy lelkiállapot is” (242). Sexty Ildikó (29, magyar önkéntes; Udvarhelyi 2007) is a magyarok negatív érzelmeiről ír mexikói–magyar összehasonlításában. Mexikóban úgy tapasztalta, mindenkinek van egy kedves szava a másikhoz, az eladók kedvesek a vevőkhöz, „Aztán hazajössz Magyarországra és odamorog neked a boltos nő” (162). Ugyanezt érzékelteti Caroline Bodóczy is, amikor megjegyzi, hogy a magyarok sokkal kevesebbet mosolyognak, mint az angolok, akik számára a mosoly a nyílt és egyenes kommunikáció része. Ennek hiánya udvariatlanságot sugall. Nagyon fontosnak tartja, hogy az angol nyelv oktatásakor, az udvariasság minden aspektusát, így a nonverbális jeleket és az ezeken keresztül megnyilvánuló attitűdöket is tanítsuk. Szavait alátámasztja az Angliában élő Üstöki Zsuzsanna (Bálint–Stiller 2012b), aki így fogalmaz: „Itt mosolyogni kell, a nyilvános viselkedési formulákat használni, ha kérdeznek, érthetően válaszolni, és ez se megy sokaknak.”

Gedeon (2011) a magyarok egy részét túlságosan agresszívnek tartja. Úgy gondolja, hogy ezt az egyéni gondolatok és önbecsülés a rendszerváltozás előtt évtizedekig tartó elnyomása okozhatja. Szerinte ez az agresszió az érzelmekek racionalitáson túlmutató megnyilvánulása. Ezt írja:

Sokan arrogánsak lesznek és képtelenek meghallgatni, pláne elfogadni mások véleményét. Gyenge szociális és pszichológiai készségeik és attitűdjeik miatt pedig nem értik mitől dühösek, és nem látják, hogyan állandósítják a negativitást (*ford.* 55).

Ezt a negativitást David Copp (57, angol üzletember; R. Székely 2007) is érzékeli, és a *bánat*, *melankólia* és *pesszimista* szavakkal jellemzi a magyarokat. Annabel Barber (30, angol író/szerkesztő; R. Székely 2007: 18) a magyar karaktert „az elragadtatás és a bánat örökös ötvözet”-eként jellemzi. Vámos és Sárközi (1999) megerősíti ezt:

Legbelül a magyarok szentimentálisak. Bánkódnak a megváltoztathatatlanon, még akkor is, ha semmi megváltoztathatatlan nem történt. A boldogtalanság nem a vérükben van, az maga a vérük (16).

Ardó (2008) Magyarország történelmi múltjával, függőségi viszonyaival, területi veszteségeivel, általában a vesztes és alárendelt helyzettel magyarázza a magyaroknál sokak által megfigyelt önsajnálatot, mogorvaságot, „világfájdalmat”, és az ezeket kompenzálni tűnő túlárado lelkesedést, esetenként fölényeskedést vagy arroganciát.

Az általános rosszkedv megnyilvánulásain kívül figyelemre méltó, amit Robert Kemkers (32, holland társadalomkutató és vállalkozó; Cserti-Csapó 2011) megfigyelt:

Érdekes, hogy a magyarok milyen negatívak. De ha egy külföldi mesél valami negatívát az országról vagy a népről, akkor rögtön visszavágnak, hogy hogyan jövök én ehhez, úgy beszélek, mint egy holland übermensch. Nem engedik a magyarok, hogy egy nem magyar mondjon valami rosszat róluk (244).

Az emberek közötti kapcsolatokban megnyilvánuló érzelmekről egy másik holland, Simon Wintermans (Valaczky 2010) is beszél:

Nem kritizálhatok. Magyarországon ez egy-kettőre tönkretethet egy barátságot. Ami itt egyébként sokkal jobban működik. Hollandia hektikus ország lett. Pécsen fél órára is lecövekel az ember egy utcasarkon, ha ismerősbe botlik. Vagy fényes nappal megiszik vele egy sört.

Néhányan továbbmennek az érzelmek általános kifejezésének kommentálásán, és társadalmi kérdésekkel kapcsolatos érzések megnyilvánulásairól is írnak. Juliette Camps (harmincas, francia művészeti menedzser) szavait interpretálva Láng (2006: 210) ezt mondja: „Eleinte szokatlan volt számára ez a kissé idegengyűlölő, homogén, fehér ország, ahova érkezett.” Láng egy másik beszélgetőtársa, Allison Javor (46, amerikai teniszedző) is reflektál erre a témára: „Itt senki sem beszélt jól angolul, és nekem rettenetesen hiányzott a hazám életszemlélete, toleranciája, sokszínűsége, hiszen ezek formáltak olyanná, amilyen vagyok.” Ardó (2008: 108) továbbviszi a gondolatot: „Néhány magyarnak a »más«-tól való enyhe főbiához nincs szükség állandó és konkrét indokra. Elég hozzá valami homályos kényelmetlenség-érzés, és meg nem fogalmazott etnocentrikusság” (*ford.*).

Malik (2002) néhány interjúalanya szintén megfigyelte a magyarok érezhetően negatív és intoleráns attitűdjét a külföldiekhez. Fei Fei (kínai tinédzser, aki Magyarországon nőtt föl) azt mondja, alig múlik el nap, hogy ne hallana durva megjegyzéseket a kínaiakról. Amikor pedig magyarul kérdez vissza, hogy mi vele a problémájuk, csak azon döbbennek meg, hogy érti, amit mondtak. Tapasztalatait megerősíti egy másik kínai diák, Zhang Lei (közgazdászhallgató) is. Omer Sagi (izraeli orvostanhallgató) megpróbál kemény lenni, hogy megvédje magát, de nagyon zavarja, hogy – ahogy tünetések, graffitik, és még a kortársai megjegyzései is bizonyítják – az antiszemitizmus nagyon elterjedt és eltűrt jelenség itt. Azt is hozzáteszi, hogy a *zsidó* melléknévnek a magyar nyelvhasználatban negatív a konnotációja. Moj Mortazavi (perzsa férfi, fogorvostan-hallgató) azt mondja, csak Magyarországon érezte, hogy hazugnak tartják, mert idegen. Charlie Fpaniforph (perzsa–angol nő, pszichológiahallgató) alátámasztja

társának tapasztalatát, mivel ő is többször átélte, ahogy színes bőrű barátait minden ok nélkül rendszeresen igazoltatják. Malik így foglalja össze a magyar–ecuadori Rosero Viviana Maja (orvostanhallgató) tapasztalatait:

Kiválóan beszéli a magyart, hiszen ez az anyanyelve. A magyarokat harapósnek és depressziósnek tartja, de saját bőrén még nem tapasztalta az idegengyűlöletet. Kivéve, ha lecigányozzák. Ami nem ritka eset. A dél-amerikaiakat és az indiaiakat gyakran romának nézi az utca népe.

Malik nyelvhasználata érdekes; az ironia kiemeli mindkettőjük keserűségét. Az érzések kimutatása vagy elrejtése abban is megnyilvánul, ahogy az emberek a családhoz viszonyulnak. Vámos és Sárközy (1999) leírják, hogy a magyar családokban erős a kötődés. A felnőtt gyerekek szívesen látogatják szüleiket, és gyakran találkozik a család vasárnapi ebédekkor. Caroline Bodóczky szerint is a szokásos angol mintához képest nálunk szorosabbak a családi kapcsolatok, összetartóbbak a családtagok. Ez valószínűleg az amerikai–magyar összehasonlításban is megállja a helyét, és talán éppen ezért foglalja össze Láng Allison Javor (46, amerikai teniszedző; Láng 2006: 242) gondolatait így: „Allison nem az örökké aggódó magyar anya típusa, sokkal inkább az amerikai stílust képviseli, aki teret és függetlenséget ad a gyerekeinek.”

Alessandro Farina (negyvenes, olasz üzletember; Láng 2006: 28) egész másképp látja a magyar családi kapcsolatokat. Szerinte e téren nagyon eltér a magyar és az olasz mentalitás, mert Olaszországban a családok összetartóbbak, és az itt távoli rokonnak tartott nagynénik, unokatestvérek és más rokonok ott szerves részei a családnak. Mihályi Gabriella (32, magyar; Udvarhelyi 2007) szerint ugyanígy gondolkodnak Indonéziában is, ahol mindenki felelősséget érez a széles családjáért rossz és jó időkben egyaránt. Ezt saját kultúrájával kapcsolatban Ahsan Reazul (29, bangladesi diák; Udvarhelyi 2007) is alátámasztja.

Az érzelmek kinyilvánítása a beszélgetési szokásokban is tetten érhető, ami különösen fontos a nyelvtanítás szempontjából. Egy beszélgetésben vagy vitában való részvétel módja is más semleges és érzelmi beállítottságú kultúrákban: míg az érzelmileg fűtöttebb kultúrákban az emberek többször szólalnak meg egy beszélgetésben és a közbeszólások is gyakoriak, semlegesebb kultúrákban a résztvevők általában kevesebbszer szólnak hozzá, és türelmesen várnak a sorukra. Ardó (2008) így jellemzi a magyar vitát:

Ha összehívunk egy csoport magyart, vita helyett kaotikus közbeszólások garmadát kapjuk. Élvezik, hiszen a cél nem igazán a beszélgetés témájában való elmerülés, hanem, hogy mindenki hallassa saját elméleteit és rögeszméit (*ford.* 124).

Ebben a dimenzióban a csend szerepe is fontos. Ardó (2008) úgy gondolja, hogy bár a magyarok gyakran büszkéek szükségességükre, „[p]aradox módon a csendet nem jól tűrik. Hosszútávon gyanúsnak és kártékonynak tartják” (*ford.* 123). Így a beszélgetésben beálló csendet be kell tölteni, de Ardó hozzáteszi, hogy a bőbeszédűséget gyakran kigúnyolják. Mindez nyelvhasználati szempontból azért jelentős, mert más érzelmi dimenzióból egy szükségzavú ember üresfejűnek tűnhet, egy bőbeszédű pedig túl erőszakosnak.

Proxemika: Tér- és távolságkezelés (Hall 1966, magyarul 1980)

A proxemika a térkezelést vizsgálja, azaz a tér, az érintés és a hang használatát. Hall (1966, magyarul 1980) négy távolságtípust határozott meg: intim, személyes, társasági és nyilvános, melyek kiterjedése kultúránként változhat. De nemcsak az emberek személyes komfortzónájának a kiterjedése térhet el, hanem ennek használata is. Mihályi Gabriella (32, magyar; Udvarhelyi 2007) indonéziai tapasztalatát osztja meg arról, hogy a tömegközlekedés sokkal kevésbé lehangoló ott, mint Magyarországon. Bár többen zsúfolódnak a buszokon Indonéziában, másképp használják a személyes teret. Az egymás mellett állók megpróbálnak beszédbe elegyedni, mert így egymás személyes terének megsértése nem annyira kellemetlen. Ugyanígy, amikor zsúfolt utcán gyalogolnak, maguk elé teszik a kezüket, ezzel jelezve a többieknek szándékuakat, és mivel figyelnek egymásra, így anélkül haladhatnak előre, hogy másokat meglöknének. Herczeg (2008) szintén a tömegközlekedést említi. Szerinte a brit–magyar összehasonlításban mi magyarok maradunk alul, hiszen egyértelműen a személyes tér megsértésének minősül, ahogy a járművekre tolokodva felszállunk, míg az angoloknál a fegyelmezett sorban állás a norma. Ez a térközhasználattal kapcsolatos attitűd kapcsolatban állhat az univerzalizmus–partikularizmus dimenzióval is, vagyis azzal, ahogy a társadalmi (illem)szabályokat betartjuk, vagy önös érdekből inkább figyelmen kívül hagyjuk.

A személyes tér használatában nagy kulturális különbségeket mutatnak az üdvözlések. Bizonyos helyzetekben nehéz lehet eldönteni, hogy kézfogás, puszi, ölelés, főhajtás vagy csak verbális köszönés a megfelelő. Bár a kézcsók már kimenni látszik a divatból, bizonyos körökben még használják, és ahogy Ardó (2008) mondja, meglepő vagy kifejezetten irritáló lehet azoknak, akik nem szoktak hozzá vagy váratlanul éri őket. Ezután a magyaroknál szokásos további érintésekről ír: „A legvadabb álmaidban vártnál jóval hamarabb lelkes csókok boldogtalan elszenvedője lehetsz, és a végtelenségig tartó ölelések megbénítanak” (*ford.* 129). Később pedig arra figyelmezteti angol olvasóit, hogy készüljenek fel arra, hogy a magyarok személyes tere sokkal kisebb, mint a briteké. Ugyanezt húzza alá Bodóczky is, és hozzáteszi, ez nagyon zavaró lehet más kultúrákból származóknak, de az angoloknak egész biztosan az. Ardó (2008) magyarázattal is szolgál:

A magyar kultúra határozottan taktilis kultúra, ahol nem haboznak megérinteni egy idegent, akit útbaigazítanak az utcán. Az angoloknak azt a szokását pedig, hogy sűrű bocsánatkérésbe kezdenek, ha ne adj’ ég megsértik egy idegen két mérföldes személyes zónáját, a magyarok inkább hatásvadásznak, mint udvariasnak tartják (*ford.* 130–131).

Belső indíttatású és külső indíttatású kultúrák (Trompenaars 1995)

Ez a dimenzió azt tükrözi, mitől motiváltak az emberek. *Belső indíttatású kultúrákban* a motiváció belülről, azaz az egyéntől magától származik, míg *külső indíttatású kultúrákban* a motiváció külső forrásból származik: társadalmi szokásokból, normákból, elvárásokból, vagy akár főnöki utasításból. Gedeon (2011) a magyarok

– történelmi okokra visszavezethető – önbecsülésének, illetve annak hiányának okát is ebben látja:

[A] legtöbb embert arra biztattak, hogy egy nagyobb egész része legyen és ne lógjon ki; az egyénieskedést nagyon lenézték. Ettől sokan végtelenül gátlásosak és túl szerények lettek, miközben kötelességérzetük pedig túlságosan is kifejlődött (*ford.* 55).

Gedeon az „intézményes bizonytalanság érzésének” (*ford.* 55) nevezi azt a gátat, ami miatt a magyarok kevésbé kezdeményezők, inkább a hatalomtól vagy a felettesüktől jövő utasításra várnak. Az amerikaiakhoz képest sokkal inkább külső indíttatásúak. Ugyanígy látja Angel Calvo spanyol mérnök is (R. Székely 1996):

Magyarországnak sok nehézsége van, néhány közülük súlyos, de az emberek ezt rezignáltan elfogadják. Ez a rezignáltság nemzeti sajátosság is lehet, habár azt gondolom, hogy a negyvenéves kommunista diktatúra is sokat tett a kényszerű beletörődésért (26).

A magyar megközelítés ellentétéként Gedeon (2011) az amerikaiakat belső indíttatásúnak írja le. Életszemléletük igen gyakorlatias; a dolgokat „elvégezhető részekre” (*ford.* 54) bontják, így könnyebb a folyamatokat átlátni, a problémákat megoldani. Pozitív életfelfogásuk is erősíti ezt a hozzáállást, ami így igen kedvezően hat a termelékenységre is. Gedeon azzal folytatja, hogy ezt a proaktív megközelítést mutatja az élet különféle területeit szabályozó szerződések és megállapodások fontossága is. Az amerikaiak tisztelik és betartják a minden érintett fél megegyezésén alapuló – akár informális – szerződéseket, ami kevésbé gyakori Magyarországon. Példaként a tanárok és diákok közötti – egy-egy kurzusra vonatkozó – megállapodásokat említi.

A tanulás világához kötődik Oroszlán Szonja (31, magyar színész; Öveges 2008) mondandója, aki tanult egy ideig az Egyesült Államokban, és megállapítja:

A legfontosabb, amit megtanulnak, az az, hogy legyél nyitott a világra, nyiss minden és mindenki felé, tanulj, legyél egyre több, egyre okosabb, mert a világ ott van előtted. Van ösztönzés, van összefogás, kialakul az akarat, hogy szeretnének okosabbak lenni, szeretnének tudni a világ dolgairól (102).

Úgy véli, a magyarok inkább visszahúzzák egymást, és felidéz egy viccet, ahol a popkóban fővő németek és amerikaiak üstjét örök vigyázzák, azokat, akik kimásznának, visszanyomják. De a harmadik üst mellett nincs őr: „Abban vannak a magyarok, ők úgyis visszarántják egymást” (102). Arra figyelmeztet, hogy megváltoztak az idők, nem egymással, hanem magunkkal kellene foglalkozni.

A külső és belső indíttatás a társadalmi szerepekkel is kapcsolatos: a belső indíttatású emberek tudatosabban állnak ki az érdekeikért, míg a külső indíttatásúak könnyebben kérnek segítséget másoktól. Herczeg (2008) egy Angliában au pairként dolgozó lány esetét írja le, akinek nézeteltérése volt a családdal, ahol dolgozott. Ahhoz az ügynökséghez fordult segítségért, amely szerződtette, de e-mailjeire eleinte nem érkezett válasz. Talán így akarták ösztönözni, hogy egyedül oldja meg a problémát. Végül nagyon világosan megírták neki, hogy érettséget és függetlenséget várnak el az au pairektól, és nem szándékoznak pótszülői szerepet ellátni. Herczeg története jól illusztrálja a különbséget a magyarok és angolok által elvárt függetlenség fokában.

Ezt a gondolatot viszi tovább könyve zárásakor is, amikor arra figyelmezteti olvasóit, hogy a sikeres angliai munkához jól informálnak, magabiztosnak és határozottnak kell lenni, és az embernek ki kell tudni állni magáért.

Szintén a motivációhoz kötődik, ahogy Mirja Robinson (finn üzletasszony; R. Székely 1996) azon tanakodik, vajon hogyan lehet az angol *task* (feladat) szó magyar megfelelője a *probléma*. Magyarázata szerint ez egy hozzáállást, pontosabban a kezdeményezés hiányát tükrözi:

Lehet, hogy emiatt vannak magyarok, akiknek egy-egy dolog elvégzése, egy feladat végrehajtása „probléma”? Például, amikor egy kolléga magába roskadva sóhajtozik: „Rettenetes gondom van, nem tudom, mit tegyek. Át kell vinnem ezt a csomagot Budára.”, nem tudom, sírjak vagy nevessek. Hiszen ez nem lehet gond, meg kell fogni és el kell vinni. Vagy inkább az a gond, hogy fel kell állni a székből és csinálni kell valamit? (83).

Konklúzió helyett

Az interkulturális kommunikáció sikere részben a megfelelő nyelvtudáson, de emellett a megfelelő idegen nyelvi viselkedésen is múlik. E tanulmány olyan kulturális különbségeket mutatott be, melyek felelősek lehetnek az interakció során történt félreértésekért. Ezek tudatosítása a nyelvtanulók számára is fontos, tehát lehetőséget kell teremteni, hogy az idegen nyelvek tanulása során más kultúrák viselkedési mintáit, gondolatmenetét és értékiszemléletét is megismerhessék. Az ezeket leíró kulturális dimenziók közül a tanulmány ezen első részében áttekintettük az egyén és a többi ember viszonyának, valamint a hozzáállás és a körülmények szerepének kategóriáit. A következő rész az idő és a kommunikáció szerepét tárgyalja, valamint kitér a nyelv és kultúra integrált oktatásának lehetőségeire is.

IRODALOM

- Ardó Zsuzsanna (2008): *Culture shock! Hungary: A guide to customs and etiquette*. Tarrytown, NY: Marshall Cavendish.
- Bálint Csaba – Stiller Ákos (2012a): El lehet menni: A „Pestről hozatott szakács” Londonba megy. *HVG* 2012. augusztus 2., csütörtök. http://hvg.hu/vilag/20120802_magyarok_londonban_sorozat_2 (Letöltve: 2019. 07. 14.)
- Bálint Csaba – Stiller Ákos (2012b): El lehet menni: ha az angolok buták, minek jössz ide? *HVG* 2012. augusztus 10., péntek. http://hvg.hu/vilag/20120810_brighton_magyarok (Letöltve: 2019. 07. 14.)
- Bergiel, Erich B. – Bergiel, J. Blaise – Upson, John W. (2012): Revisiting Hofstede’s dimensions: Examining the cultural convergence of the United States and Japan. *American Journal of Management*, 12(1), 69–79. http://digitalcommons.www.na-businesspress.com/AJM/BergielEB_Web12_1_.pdf (Letöltve: 2019. 07. 14.)
- Byram, Michael (1997): *Teaching and assessing intercultural communicative competence*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- Carr, Tom (1997): Contemporary culture: A model for teaching a culture’s heritage. In: Heusinkveld, Paula R. (szerk.). *Pathways to culture* 531–546. Yarmouth, ME: Intercultural Press.

- Cates, Kip A. (2002): Teaching for a better world: Global issues in language education. *Human Rights Education in Asian Schools*, 5. https://www.hurights.or.jp/archives/human_rights_education_in_asian_schools/section2/2002/03/teaching-for-a-better-world-global-issues-and-language-education.html (Letöltve: 2019. 07. 14.)
- Cook, Guy (2010): *Translation in language teaching: An argument for reassessment*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Cserti-Csapó Tibor (2011). Interjú Robert Kemkers társadalomkutató-vállalkozó, PhD-jelölttel. *Educatio* 2011/2, 239–244. http://folyoiratok.ofi.hu/sites/default/files/article_attachments/2011-02-Valosag2.pdf (Letöltve: 2019. 07. 14.)
- Damen, Louise (1987): *Culture learning: The fifth dimension in the language classroom*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Falkné Bánó Klára (2006): Interkulturális útmutató nemzetközi cégek és projektek vezetői és tagjai számára. [Intercultural guidelines for leaders and members of international companies and projects.]. *EU Working Papers*, 1, 16–24.
- Furka Ildikó (2013): *Cultural value orientation studies in foreign language education in Hungary*. Kiadatlan PhD-disszertáció. Budapest: ELTE. https://drive.google.com/file/d/1Ow0D_uouoLpIR-mYBdl5TrybAU_AuCim6/view (Letöltve: 2019. 07. 14.)
- Gedeon Sántha Mária (2011): Cultural similarities and differences: The American dream vs. The Hungarian dream. In: M. Gedeon Sántha et al. (szerk.), *A look at the cultural similarities and differences between Americans and Hungarians* 49–59. Budapest: Eötvös Collegium.
- Hall, Edward T. (1966): *The hidden dimension*. New York, NY: Anchor Books/Doubleday.
- Hall, Edward T. (1976): *Beyond culture*. New York, NY: Anchor Books/Doubleday.
- Hall, Edward T. (1980): *Rejtett dimenziók*. Budapest: Gondolat.
- Hall, Edward T. – Reed Hall, M. (1990): *Understanding cultural differences*. Yarmouth, ME: Intercultural Press.
- Határátkelő Blog (2013): Törökországi bejegyzés. http://hataratkelo.blog.hu/2013/11/10/milyen_magyarorszag_lesz_a_fejunkben (Letöltve: 2019. 07. 14.)
- Határátkelő Blog (2014): Angliai bejegyzés. http://hataratkelo.blog.hu/2014/04/28/ezt_egy_eleten_at#more6093552 (Letöltve: 2019. 07. 14.)
- Határátkelő Blog (2017): Hollandiai bejegyzés. http://hataratkelo.blog.hu/2017/08/13/mennyire_vagy_kelet-europai (Letöltve: 2019. 07. 14.)
- Herczeg Zsuzsanna (2008): *Irány Anglia! – Au pairek és munkavállalók kézikönyve*. Budapest: Aposztróf.
- Hofstede, Geert (1994): *Cultures and organizations: Software of the mind*. London: Harper Collins Publishers.
- Hofstede, Geert – Hofstede, Gert Jan (2008): *Kultúrák és szervezetek*. Pécs: VHE Kft.
- Hofstede, Geert – Hofstede, Gert Jan – Minkov, Michael (2010): *Cultures and organizations: Software of the mind* (Revised and expanded 3rd ed.). New York, NY: McGraw-Hill.
- Holló Dorottya (2015a): A különbségek megértése: kulturális dimenziók megismertetése az idegennyelv-órákon. *Modern Nyelvoktatás* 21/1. 3–17. http://epa.oszk.hu/03100/03139/00027/pdf/EPA03139_modern_nyelvoktatas_2015_1_003-017.pdf (Letöltve: 2019. 07. 14.)
- Holló Dorottya (2015b): Cultural dimensions in personal narratives – justifying cultural content in English language teaching. In: Holló Dorottya – Károly Krisztina (szerk.) *Inspirations in foreign language teaching – Studies in language pedagogy and applied linguistics in honour of Péter Medgyes*, 271–298. London: Pearson Education.
- House, Robert J. – Hanges, Paul J. – Javidan, Mansour – Dorfman, Peter, W. – Gupta, Vipin (2004, szerk.): *Culture, leadership, and organizations: The GLOBE Study of 62 Societies*. Thousand Oaks, CA: Sage.

- Inglehart, Ronald F. (2008): Changing values among western publics from 1970 to 2006. *West European Politics* 31/1–2, 130–146. <https://pdfs.semanticscholar.org/4f7b/4e62f0314aaf71a9603d-933b88c79c3b1bb8.pdf> (Letöltve: 2019. 07. 14.)
- Jarjabka, Ákos (2003): A magyar nemzeti-szervezeti kultúra pozíciója a hofstedei modellben. *Marketing & Menedzsment*, 37(1), 29–45.
- Jarjabka, Ákos (2010): Hasonlóságok és különbségek a közép és kelet európai országok nemzeti szervezeti kultúrájában In: *BGF: A Magyar Tudomány Ünnepe* 178–194. <https://anzdoc.com/jarjabka-akos-hasonlosagok-es-klmbsegek-a-kzep-es-keleteurop.html> és <http://docplayer.hu/86681-Jarjabka-akos-hasonlosagok-es-kulonbsegek-a-kozep-es-keleteuropai-oroszagok-nemzeti-szervezeti-kulturajaban.html> (Letöltve: 2019. 07. 14.)
- Judd, Elliot L. (1999): Some issues in the teaching of pragmatic competence. In E. Hinkel (szerk.), *Culture in second language teaching and learning* 152–166. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Kaplan, Robert B. (1966): Cultural thought patterns in intercultural education. *Language Learning*, 16, 1–20.
- Kohls, L. Robert (2001): *Learning to think Korean*. Boston, MA: Intercultural Press.
- Láng Judith Veronika (2006): *Mindenütt jó, de a legjobb máshol – It's good everywhere but better somewhere else*. Budapest: Helikon.
- Lomb Kató (1979): *Egy tolmács a világ körül*. Budapest: Gondolat.
- Malik Szilvia (2002): Azelőtt nem volt divat a rasszizmus – A hazánkban tanuló külföldi diákok véleménye a legendás „magyar vendégszeretetről”. *Népszabadság* 2002.11.06. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Nepszabadsag_2002_11/?query=Malik%20Szilvia&pg=95 (Letöltve: 2019. 07. 14.) A cikk csak előfizetéssel vagy egyetemi/intézményi hálózatról elérhető.
- Medgyes Péter (1997): *A nyelvtanár – A nyelvtanítás módszertana*. Budapest: Corvina.
- Medgyes Péter (1999): The fifth paradox: What's the English lesson all about? In: C. Kennedy (szerk.), *Innovation and best practice* 133–145. Harlow: Longman.
- Öveges Enikő (2008): *Beszélgünk nyelveket!* Budapest: Wendover Oktatási és Tanácsadó Kft.
- Prodromou, Luke (1992): What culture? Which culture? Cross-cultural factors in language learning. *ELT Journal*, 46(1), 39–50.
- R. Székely Julianna (szerk.). (1996): *Do you speak magyarul?* Budapest: Hungarian Language School.
- Sampedro, Ricardo – Hillyard, Susan (2004): *Global issues*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Storti, Craig (2007): *Speaking of India*. Boston, MA: Intercultural Press.
- Swatridge, Colin (2005): *A country full of aliens – A Briton in Hungary*. Budapest: Corvina.
- Tossenberger Tamás (2017): A lány, aki Kőbányáról indulva valósította meg az amerikai álmot. *HVG* 2017. augusztus 10. http://hvg.hu/kultura/20170810_toth_evelin_eszter_kobanya_szingapur_yale_amerikai_alom_klimavaltozas (Letöltve: 2019. 07. 14.)
- Triandis, Harry C. (1994): *Culture and social behavior*. New York, NY: McGraw-Hill.
- Triandis, Harry C. (2004): The many dimensions of culture. *Academy of Management Executive*, 18(1), 88–93.
- Troján Anna (2011): Interjú Vanessa Martore olasztanárral. *Educatio* 2011/2, 235–239. http://folyoiratok.ofi.hu/sites/default/files/article_attachments/2011-02-Valosag1.pdf (Letöltve: 2019. 07. 14.)
- Trompenaars, Fons (1995): *Riding the waves of culture*. London, UK: Nicholas Brealy Publishing.
- Udvarhelyi Éva Tessa (2007): *Vándorok kultúrák között – Az interkulturális tanulásról külföldre készülő fiataloknak*. Budapest: Artemisszió.
- Valaczkay Gabriella (2010): A holland, aki veszi a lapot. *Népszabadság* 2010. 03. 22. http://nol.hu/kultura/20100322-a_holland__aki_veszi_a_lapot-592721 (Letöltve: 2019. 07. 14.)
- Vámos, Miklós – Sárközi, Máttyás (1999): *Xenophobe's guide to the Hungarians*. London: Oval Books.
- Williams, David – Haiyan Chao, Julie. – Wang, Mary M. – Brislin, Richard W. – Wang, Wei-zhong (2000): *Turning bricks into jade*. Boston, MA: Intercultural Press.